

OKULDA DEĞERLER EĞİTİMİNİN YERİ VE DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

An Evaluation on the Role of Values Education in School and Values Education Approaches

Yrd. Doç. Dr. Hasan MEYDAN**

ÖZET

Türkiye’de Milli Eğitim sistemi içinde 2003 yılından bu yana farklı yoğunluklarda ve bilinçli bir şekilde değerler eğitimi uygulanmaktadır. Bu uygulamalar 2010 yılından itibaren yeni bir ivme kazanmıştır. Ancak değerler eğitiminin okulun amaçları arasında olup olmadığı ve uygulamanın ardındaki düşünsel boyut da bir yandan tartışılmaya devam etmektedir. Bu makalede okullarda değerler eğitimi uygulamalarının gerekliliği eğitimin felsefi temelleri, toplumsal ve bireysel gerekçeler bağlamında ele alınmış ve farklı değerler eğitimi yaklaşımları dayandıkları düşünsel arka-plan, uygulama süreci, avantaj ve dezavantajları yönünden incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılarak gerçekleştirilen çalışma sonucunda; değerler eğitiminin birey, toplum ve eğitimin kendisi için gerekli olduğu; bütüncül yaklaşımların uygulamada daha olumlu sonuçlar verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değerler eğitimi, Karakter eğitimi, Okulda değerler eğitiminin önemi, Değerler eğitimi yaklaşımları.

ABSTRACT

Values education has been implemented consciously and in different intensities in National Education system of Turkey since 2003. These applications have gained new momentum from 2010 onwards. However, on the other hand the intellectual dimension of the application and the values education whether among the school's objectives or not continues to be debated. In this article the necessity of values education in schools discussed in the context of philosophical foundations of education, social and individual reasons and different values education approaches have been studied in the terms of intellectual background they are based on, application process, advantages and disadvantages. Using document review technique of qualitative research methods we conclude that: values education is required for individual, society even education for itself and holistic education approach yielded more positive results in practice.

Keywords: Values education, Character education, The Importance of values education in school, Values.

* Bu makale yazarın "İlköğretim okullarında değerler ve karakter eğitimi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2012." künyeli doktora tezinden üretilmiştir.

** Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

İnsan açısından eğitimin gayesinin ne olması gerektiği sorusu eğitimciler arasında her zaman tartışılan konulardan birisi olmuştur. Bu tartışmalarda üç nokta ön plana çıkmıştır: İnsanın zihnini ve düşünme kabiliyetini geliştirmek, duygu ve irade yönünü güçlendirmek ve bedenini eğitmek. İnsanın sağlıklı bir yaşam sürmesi ve kendinden beklenen işleri başarıyla gerçekleştirebilmesi için bedeninin eğitilmesi, akli melekelerin güçlendirilmesi ve ruhunun olumlu değerlerle bezenmesi gerekir.

“Eğitimin gayesi ne olmalıdır?” sorusuna eğitim tarihindeki en büyük pedagoglar “ahlaki karakter” karşılığını vermişlerdir.¹ Eğitimin bu en üst gayeye ulaşabilmesi için okullar; yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve sosyal davranışlarını etkileyebilmelidirler. Çağın getirdiği olumsuz durumlar karşısında, okullar öğrencilerine iyi tercihler yapabilmek için seçenekler gösterebilmeli ve aynı zamanda bu tercihleri yapabilme stratejilerini sunabilmelidirler.²

Eğer herkes için daha iyi bir dünya oluşturma arayışındaysak eğitim, ruhunda pozitif değerleri barındırmalı ve eğitimin amaçları kazanım ifadeleri olarak da onları içermelidir. Bu amaçla değerleri öğretmek veya geliştirmek için gösterilen açık çabalara güncel literatürde daha çok değerler eğitimi adının verildiğini görmekteyiz. Bu doğrultuda değerler eğitimi “çocukların ve gençlerin pozitif değerleri keşfedip geliştirmeleri ve kendi potansiyellerine göre ilerlemeleri için yürütülen eğitimsel gayretler” olarak tanımlanmaktadır.³

Değerler eğitiminin tanım ve kapsamı, bu tanımlamayı yapan eğitim sisteminin felsefi arka planına göre değişiklik arz etmektedir. Nitekim geleneksel ile moderni uzlaştırıcı bir tavır takınmaya çalışan UNESCO’nun yukarıdaki tanımında bu durumu görmek mümkündür. Tanımda bir yandan “gençlerin pozitif değerleri keşfedip” ifadeleriyle değerler arasında tercih belirtilirken “kendi potansiyeline göre ilerlemeleri” ifadeleri ile de eğitim süreçlerinde birey merkezli, içsel süreçlere vurgu yapan değer geliştirmeci anlayışa gönderme yapılmaktadır.

Değerler eğitimi farklı isim ve yöntemlerle günümüzde Asya, Avrupa, Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Latin Amerika’da uygulanan daha çok duyuşsal alana yönelik eğitimi ifade etmektedir. Uluslararası alanda ahlak eğitimi, karakter eğitimi, etik eğitimi, kişisel ve toplumsal eğitim, vatandaşlık eğitimi, kamu eğitimi, dini eğitim, moraloji ve demokratik eğitim gibi farklı isimler altında değerler eğitimi yürütülmektedir.⁴

1. OKULDA DEĞERLER EĞİTİMİNİN GEREKLİLİĞİ

Hayat başarısı ve toplumsal gelişmişliğin büyük oranda eğitime verilen değer ve aktarılan kaynaklarla ilişkili olduğu günümüzde, eğitim sisteminde ve ailede çocukların değerler eğitimine olanak sağlayacak imkânları oluşturmak için harcama yapılmasını ve zaman ayrılmasını gerektiren sebepler nelerdir? Günümüzde değerler eğitimi alanındaki yeni uyanışın nedenlerini araştıran benzeri sorulara pek çok açıdan yanıt vermek mümkündür.

1 Georg Kerschenstainer, Karakter kavramı ve terbiyesi, H. Fikret Kanad (Çev.), Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1977, s. 8.
2 Halil Ekşi, “Temel insani değerlerin kazandırılmasında bir yaklaşım: karakter eğitimi programları”, Değerler Eğitimi Dergisi, 2003, 1. 1, 79 – 96.
3 UNESCO, Living values education overview, 2010, s:1. (17.02.2010 tarihinde >www.livingvalues.net< adresinden edinilmiştir.
4 T. Lovant ve R. Toomey, Values education and quality teaching, 2009, (02.03.2011 tarihinde >http://www.springerlink.com/content/978-1-4020-9961-8/front-matter.pdf< adresinden edinilmiştir.) Wiel Veugelers ve Paul Vedder, Values in teaching, teachers and teaching, Theory and Practice, 2003, 9. 4, 377 – 189.

Birey açısından değerler eğitiminin gerekliliği eğitimde bireyin bir bütün olarak ele alınması ihtiyacının doğal sonucudur. Birey bir makine veya robot değildir. Onun zekâsı ve bedensel yetenekleri kadar değer veren, nefret eden, kıskanan, tutku ile bağlanan vb. bir yönü daha vardır ki bireyin bu yönünü de eğitmedikçe dengeli bir kişilikten söz etmek zordur. Oysa nicel epistemolojik anlayışa sahip modern eğitimde sosyal ve insani meselelerin nitel yönleri yer bulamamıştır. Dolayısıyla insanı tanımlarken bilişsel ve mekanik yönler ön plana çıkarken vicdan, merhamet ve sağduyu gibi nitel boyutlar göz ardı edilmiştir. "İnsanı" sadece nicel boyutuyla tanıyan nesillerimiz; karşısındaki insanları da mekanik, duygu boyutu olmayan varlıklar olarak algıladığı için onlara kolayca zarar verebilir duruma gelmiştir⁵.

Değerleri eğitiminin toplumsal açıdan önemine gelince Kerschenstainer'ın "her sahada mümkün mertebe fazla karakterli insanları bulunan bir memlekete ne mutlu!"⁶ ifadeleri sağlam karakterli bireylerin toplum açısından önemini veciz bir şekilde ifade etmektedir. Oysa günümüzde siyasetten, iş hayatına her alanda ahlaki gelişim eksikliğini insanların birbirine olan güvensizliği olarak açıkça müşahede ediyoruz. 2004-2007 yılları arasında dünyanın 57 ülkesinde gerçekleştirilen Dünya Değerler Araştırması sonuçlarına göre "insanların çoğuna güvenilebilir mi?" sorusuna dünya genelinde evet cevabını verenlerin oranı % 26,1 olurken söz konusu oranın Türkiye'de sadece % 4,9 oluşu şaşırtıcı değildir.⁷

Günümüz toplumlarında çocuk ve gençler giderek daha fazla oranda şiddet, sosyal problemler ve saygı yoksunluğundan etkilenirken onların öğretmenleri ve ebeveynleri yeni meydan okuma ve zorlamalara maruz kalmaktadır.⁸ Kötüleşen gençlik eğilimleri: şiddet ve saldırganlık, hırsızlık, kopya, otoriteye saygısızlık, akranlarına karşı gaddarlık, önyargı, kötü dil / argo kullanımı, erken cinsel gelişme ve cinselliğin kötüye kullanımı, ben merkezlilikteki artış ve toplumsal sorumluluktaki düşüş, alkol ve uyuşturucu gibi kendine zarar verici davranışlardaki artışlar, aile yapısındaki bozulmalar, kitle iletişim araçlarının aşındırıcı fonksiyonları okul ve ebeveynlerin değerler eğitimine sarılmasını gerekli kılmaktadır.⁹

Okullar toplumumuzun ahlaki erozyona uğradığı böyle bir dönemde ahlaki meselelerde seyirci kalamazlar. Aksine, gençlerin karakterine ve toplumun ahlak sağlığına imkânları ölçüsünde katkıda bulunmak zorundadırlar. 1997 ile 2003 yılları arasında uygulanan çeşitli değerler ve karakter eğitimi programlarının sonuçlarını inceleyen Berkowitz ve Bier programların öğrenciler arasında şiddet ve madde kullanımının ve riskli davranışların önemli oranda azalmasını sağladığı, karakter eğitiminin okulu daha güvenli hale getirdiği sonucuna ulaşmıştır.¹⁰

Okullarda ahlaki gelişim için özel bir çaba harcanması öncelikle eğitimin kendisi için gereklidir.¹¹ Saygı, sevgi ve güvenin olmadığı okullarda öğretmenlerin özveriyle çalışmalarını

5 Seyfi Kenan, Modern eğitimin oluşum sürecinde değerler eğitimi nasıl zayıfladı? R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökeleki, Ş. Aslan ve M. Zengin (Ed.), Değerler ve eğitimi uluslar arası sempozyumu içinde, İstanbul: Dem Yayınları, 2007. Seyfi Kenan, The missing dimension of modern education: values education, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri/Educational Sciences: Theory & Practice, 2009, 9. 1, s. 279-295.

6 Kerschenstainer, 1977, s.128.

7 <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalizeQuestion.jsp>, (Erişim: 06 Mart 2012)

8 UNESCO, 2010, s.1.

9 Thomas Lickona, Education for character: how school teach respect and responsibility, Newyork: Bantam Books, 1991. California School Boards Association, A Reawakening: character education and the role of the school board member, ERIC Document Reproduction Service No: ED226484, 1982.

10 Marvin W. Berkowitz ve Melinda C. Bier, Research-based character education, Annals of the American Academy of Political and Social Science (Positive Development: Realizing the Potential of Youth.), 2004, 591, s. 79.

11 Lickona, 1991. s. 21.

özellikle de kaliteli yetişmiş kişilerin bu mesleği seçmelerini sağlamak güçtür. Eğer iyi öğretmenleri bu mesleğe çekmek veya bu meslekte tutmak istiyorsak değerler eğitimi yapmak zorundayız. Öğretmenlerin çalışma koşullarını iyileştirmenin ve akademik başarıyı geliştirmenin en önemli yolu budur.

Sınıf veya okul disiplini, öğrencileri kontrol etmeyi başaramayan eğitimciler tarafından çoğu zaman yanlış bir anlayışla kontrol problemi olarak tanımlanır. Oysaki disiplinin bir kontrol problemi olmadığını bir ahlaki gelişim problemi olduğunu anlayıp okulları hem öğretmenler, hem de öğrenciler için daha yaşanır, sosyal ve akademik düzeyi daha yüksek kurumlar haline getirmek mümkündür. Çocuklar birbirlerini ittiklerinde, vurduklarında, hırsızlık yaptıklarında veya bir birlerine lakap taktıklarında bunun anlamı birbirlerini önemsemiyorlar, birbirlerine saygı duymuyorlardır.¹²

Değerler eğitiminin temellendirilmesi üzerine buraya kadar belirtilenler değerler eğitiminin okulların sorumluluk alanlarının başında geldiğini göstermektedir. Alanda yaşanan tartışmalar da genellikle değerlerin öğretilip öğretilmemesinden çok hangi değerlerin, hangi yöntemlerle ve bireyi topluma feda etmeden nasıl başarılabileceği noktasında düğümlenmektedir. Zira değerlerden bağımsız bir eğitim yoktur. Bu yüzden gerçek soru "okullar değer öğretmeli mi?" değil; "okullar hangi değerleri öğretmeli?" ve "seçilen değerleri nasıl iyi bir şekilde öğretebiliriz?" olmalıdır.¹³

Öğretmeni eğitimde inanmaya-değer değerleri gösterme görevinde alıkoymak mümkün değildir. Sorun öğretmenin teşvik ediciliği ile öğrencinin kendi değerlerini oluşturması arasındaki dengeyi kurmakta oluşmaktadır.¹⁴ Bunu sağlayabilmek için değerlerin öğretilmesi ile objektif olması gereken ölçme-değerlendirme süreçlerine konu edilmesi arasında ayırım yapmak gerekir. Değerler eğitiminde uygulanan yöntemlerin sonuçları ve başarısı sınıf ve okul ölçeğinde değerlendirilebilir ancak bireysel boyutta değerlendirilmesi zor ve sakıncalı olabilir. Ayrıca öğretmenler öğrencilerin değerlerini okul içinde değerlendirme hakkına sahip olsalar da okul dışındaki hayatta tamamen bireysel özgürlüğün etkin oluşu ve öğretmenin müdahil olmaması öğretmenin değerleri değerlendirmesini ironik bir hale dönüştürmektedir.

2. DEĞERLER EĞİTİMİNDE YAKLAŞIMLAR

Değer eğitimi alanında farklı yaklaşımlar bulunmakta ve bu yaklaşımlar araştırmacılar tarafından çeşitli bakış açılarına göre sınıflandırılmaktadır. Değerler eğitiminde yaklaşımlar:

- a) İnsanın doğasını ve insan-toplum/çevre ilişkilerini tanımlamaları,
- b) Değer kazanma süreçlerini açıklamaları,
- c) Değerlerin kaynağı üzerine görüşleri,
- d) Değerler eğitiminde belirledikleri temel ve ileri amaçları,
- e) Uyguladıkları metotlar, açısından birbirlerinden farklılıklar göstermekte ve bu farklılıklara bağlı olarak da sınıflandırmalar yapılmaktadır.

12 Thomas Lickona, Helping teachers become moral educators, Theory into Practice (Staff Development / New Directions),1978, 17. 3, s. 259.

13 Lickona, 1991, s. 20-21.

14 Wiel Veugeliers ve Paul Vedder, Values in teaching, teachers and teaching, Theory and Practice, 2003, 9. 4, s. 385.

Değerler eğitimi yaklaşımlarının tipolojisi konusunda ilk çalışmaları yapanlardan olan Suparka, yaklaşımların sınıflandırmasını değer telkini, ahlaki muhakeme, değer analizi, değer berraklaştırma ve davranış öğrenme şeklinde yapmaktadır.¹⁵ Kupchenko ve Parsons da bu sınıflandırmayı benimsemekle birlikte bunlara ahlaki davranışın duygusal boyutuna vurgu yapan, değerler eğitiminde ahlaki muhakeme kadar duygusal gelişime de yer veren duygusal-akılcı yaklaşımı eklemektedir.¹⁶ Kirschenbaum ise değer gerçekleştirme, karakter eğitimi, vatandaşlık eğitimi, ahlak eğitimini dört ana grup olarak kabul etmekte; eleştirel düşünce, yaşam becerileri geliştirme, uyuşturucu eğitimi gibi belirli alanlara özel değer eğitimi uygulamalarının da bulunduğunu belirtmektedir¹⁷.

Değerler eğitimine yaklaşımları temel eğitim felsefelerini dikkate alarak idealist değerler eğitimi ve realist değerler eğitimi olarak sınıflandırmak da mümkündür.¹⁸ Genel eğitim felsefesi içinde idealizm olarak tanımlanan, her bireyin insan olmasının gereği olarak öğrenmesi gereken temel bilgileri ona öğretmenin eğitimin amacı olduğunu savunan idealist eğitim felsefesinin değerler alanına yansması aklın gösterdiği erdeme uygun davranan ahlaki açıdan mükemmel insanlar yetiştirmektir. Bu anlayış günümüzde belirli erdemleri öğrencilere özümsetmeyi amaçlayan değer aktarma, davranış değiştirme ve karakter eğitimi yaklaşımlarına yakın durmaktadır. Bu eğitimde değerlerin kaynağı olarak kültürel miras, felsefe, teoloji, tarih, edebiyat ve sanatsal eleştiri gibi konular alınır.

Realist değerler eğitimi ilerlemeci ve yeniden kurmacı eğitim felsefelerine dayandırılabilir. Buna göre eğitimin amacı bireyin kendini anlaması ve yeteneklerini en üst noktaya çıkararak iyi bir hayat yaşamasını sağlamaktır. Bu nedenle değerler eğitiminde hangi ideal değerlerin kazanılacağı değil değerlerin insanın yeteneklerini ortaya çıkaracak ve geliştirecek hangi süreçlerden geçerek kazanılacağı önemsenir. Değerler eğitimi alanındaki bu genel felsefi yaklaşım değer geliştirme/gerçekleştirmeye yönelik yaklaşımlara yakın durmaktadır.

Değerler eğitimi yaklaşımlarını iki kategoriye indirerek değer geliştirmeci ve değer aktarmacı yaklaşımlar olarak sınıflandıran araştırmacılar da bulunmaktadır.¹⁹ Değer aktarmaya yönelik yaklaşımlar geleneksel yaklaşımlar olarak kabul edilmektedir. Değer geliştirmeye yönelik yaklaşımlar ise Lawrence Kohlberg, Lois Raths, Sidney Simon ve Howard Kirschenbaum gibi araştırmacılar tarafından John Dewey, Jean Piaget, Carl Rogers ve Abraham Maslow 'un çalışmaları esas alınarak geliştirilen daha hümanist, bireyi merkeze alan yaklaşımlardır. Değer berraklaştırma, ahlaki muhakeme ve değer analizi gibi yaklaşımlar bu başlık altında değerlendirilebilir. Bu yaklaşımların ortak mantığı *insanlar demokratik bir toplumda davranışlarını nasıl kontrol edeceklerini öğrenmek için sorumluluk ve özgürlüğe ihtiyaç duyarlar* düşüncesidir. Değer geliştirme ve değer aktarma yaklaşımları arasındaki farklılıklar Tablo 1 'deki şekilde belirlenmiştir.

15 Douglas P. Suparka, ve Patricia L. Johnson, Values education: Approaches and materials, (ERIC Document Reproduction Service No: ED103284), 1975.

16 Ian Kupchenko ve Jim Parsons, Ways of teaching values, an outline of oix values approaches (ERIC Document Reproduction Service No: 288806), 1987.

17 Kirschenbaum 1995'ten akt: Oktay Akbaş, Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinde gerçekleştirme derecesinin değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2004.

18 Nesrin Kale, Nasıl bir değerler eğitimi?, R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Ş. Aslan ve M. Zengin (Ed.), Değerler eğitimi uluslar arası sempozyumu içinde (314-322), İstanbul: Dem Yayınları, 2007.

19 William E Herman, The critical distinctions between the developmental and transmission approaches to values acquisition, (ERIC Document Reproduction Service No: ED 349242), 1992.

Tablo 1: Değer Geliştirme ve Değer Aktarma Yaklaşımları Arasındaki Farklılıklar²⁰

	Değer Geliştirme Yaklaşımları	Değer Aktarma Yaklaşımları
Kontrol Noktası/Otorite Açısından		
1	İçsel kontrol	Dışsal kontrol
Sonuç ve Süreç Açısından		
2	Bireyin sürece aktif katılımı	Bireyin sürece pasif bir şekilde katılımı
3	Hem sürece hem de sonuca vurgu	Sonuca vurgu
İnsanın Doğasına Dair Kabuller Açısından		
4	İçsel gelişim yönelimi	Dışsal kontrol yönelimi
5	İnsan, duygusal farkındalık ve eleştirel düşünce yoluyla sorumluluğu kazanma yeteneğine sahiptir.	İnsan, bencil ve sorumsuzdur bu nedenle kontrol edilmesi gerekir.
6	Psikolojik köken olarak hümanist, bilişselci, Freud'un psikanalitik teorisindeki <i>ego</i> 'ya ve Erikson'daki <i>kimlik</i> düşüncesine dayanır.	Psikolojik köken olarak davranışçı teori ve Freud'un psikanalitik teorisindeki <i>id</i> ve <i>süper ego</i> 'ya dayanır.
Değerlere Dair İnançlar Açısından		
7	Göreceliliğe kesin olarak inanılır.	Görecelilik kesin olarak reddedilir.
8	İnsanların çeşitliliğini över.	Çeşitliliği yadırgar.
9	İndoktrinasyondan kaçınmak için bilinçli çaba gösterilir.	Her eğitimin indoktrinasyon olduğuna inanılır.
10	Geleneksel değerlerdeki yapıcı değişiklikleri destekler	Güç ve otoritenin taraftar olduğu geleneksel değerlerin sürdürülmesine odaklanır.
Bilişsel Fonksiyonlar Açısından		
11	Yüksek seviyede bilişsel olgunluk gerektirir.	Sınırlı seviyede bilişsel olgunluk gerektirir.

Literatürdeki genel eğilim değerler eğitimi yaklaşımlarını temel olarak, genel doğru kabul edilen değerleri öğrenciye aktarmayı hedefleyen değer aktarma yaklaşımları ve öğrencilerin kendi değerlerini oluşturmalarına yardım eden, bu yolla onların genel doğrulara ulaşmalarını sağlamaya çalışan değer geliştirme yaklaşımları olarak iki grupta değerlendirilebileceğini göstermektedir. Değerler eğitiminde işe koşulan bu yaklaşımlara karakter eğitimi ve adil topluluk okulları gibi her iki eğilimden de istifade eden yönleri bulunan yaklaşımları da bütüncül yaklaşımlar olarak ilave edebiliriz. Zira bu yaklaşımlar bir yandan saygı, sorumluluk, işbirliği gibi birtakım değerleri önceden belirleyip eğitim yaşantılarını buna göre düzenleme ve örneklik oluşturma gibi geleneksel yöntemlerden istifade ederken bir yandan öğrencilerin eğitim süreçlerine aktif katılımı ve yaşayarak öğrenmesi gibi değer geliştirmeci çağrışımlar yapmaktadır. Ayrıca bu yaklaşımlar çok daha kapsamlı ve sistemli bir eğitim reformu önermektedirler.²¹

²⁰ Herman, 1992, s. 19'dan yazar tarafından uyarlanmıştır. Bkz. Meydan, age, 2012.

²¹ Recep Kaymakcan ve Hasan Meydan, Din kültürü ve ahlak bilgisi programları ve öğretmenlerine göre değerler eğitimi, Değerler Eğitimi Dergisi, 2011, 9. 21, s.37.

2.1. Değer Aktarma Yaklaşımları

İdealist ahlak felsefesine göre ahlak, insanlarda, doğal ve evrensel olarak bulunan ortak bir niteliklerdir. Ahlakın, ortama, koşullara, zamana göre değişmeyen, ortak ilkeleri, kuralları, yasaları vardır. İdealist bir yaklaşımla ahlakın ele alınması ahlak eğitimi alanına değer aktarmaya yönelik yaklaşımlar olarak yansımıştır. İnsandan kendine ait doğrular bulması değil zaten var olduğu kabul edilen doğruları benimsemesi beklenmiştir. Bu durumda eğitilebilir insan tabiatı, başlatan olmaktan ziyade tepki veren bir anlayışla ele alınır. Toplumun hedef ve ihtiyaçlarının bireyin hedef ve ihtiyaçlarının üzerinde olması hatta onları belirlemesi gerektiğine inanılır.²²

Değer aktarma yaklaşımında öğrenciler öğrenecekleri değerleri kendileri seçmezler, eğitimciler tarafından seçilen değerler öğrenmenin amacı olarak ortaya konur ve öğrenciler bu değerleri öğrenirler.²³ Değer aktarma yaklaşımları geleneksel olarak okullarda çokça kullanılan ve yüksek düzeyde öğretmen merkezli yaklaşımlardır. Anlatım, gösteriler, alıştırma – tekrar yapma, didaktik soru sorma gibi yöntemleri içermektedir.²⁴ Bu yaklaşımda önce benimsenmesi beklenen değer bir kural olarak ifade edilir, ardından da öğretim stratejileri yoluyla benimsetilmeye çalışılır. Öğretici, öğrencilerinden belirli değerleri kabullenmelerini ister ve onların bu değerleri kabullenmelerini sağlayacak öğretim yaşantıları oluşturur.

Literatürde değerlerin doğrudan öğretiminde iki yöntem karşımıza çıkar: Değerlerin telkini ve davranış değiştirme yöntemi.²⁵

Değer telkini: Değerleri bireyin kimlik kazanma ve sosyalleşme sürecinde toplumun değer unsurlarından çoğu zaman bilinçsiz bir şekilde aldığı davranış normları olarak görür.²⁶ Toplumun ortak değeri olan ve yetişkin tarafından iyi kabul edilen değerler tartışılmaksızın kurallar olarak ortaya konur, öğrencinin bunları kabul etmesi beklenir. Öğrenciden önceden tespit edilen değerlerin doğruluk ya da yanlışlığını sorgulaması, farklı bağlamlarda nedenler ve sonuçlar üzerine fikir yürütmesi yerine değerlerin anlamını ve değer ile ilgili örnekleri bilip takdir etmesi beklenir.

Değer telkininde amaçlar: (i) öğrenciyi belirli değerleri aşlamak veya onları içselleştirmesini sağlamak ve (ii) Öğrencinin değerlerini arzu edilen değerlere en yakın hale dönüştürmektir.²⁷ Bu amaçlara ulaşmak için model olma, olumlu veya olumsuz pekiştirme, eleştirme, azarlama, alternatiflere yönelme, eksik veya taraflı bilgi sunarak öğrencileri belli cevap ve değerlere yönelme, oyunlar, taklit, rol yapma, canlandırma, buluş yoluyla öğretme ve öğüt verme gibi metotlar uygulanır. Yapılan hataları düzelterek doğrusunu göstermek bu yöntemde sık kullanılan yollardandır.

22 Yurdağül Mehmedoğlu, Evrenselleşebilirlik ve ahlak, Mehmedoğlu A. U. Ve Mehmedoğlu Y. (Ed.), Küreselleşme ahlak ve değerler içinde, İstanbul: Litera Yayınları, 2006.

23 Veugelers ve Vedder, 2003.

24 Bülent Dilmaç, Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınanması, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya, 2007.

25 Suparka ve Johnson, 1975. Kupchenko ve Parsons, 1987. Dilmaç, 2007. Mediha Sarı, Demokratik değerlerin kazanımı sürecinde örtük program: düşük ve yüksek "okul yaşam kalitesi"ne sahip iki ilköğretim okulunda nitel bir çalışma, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana, 2007. Geir Afdal, Ahlak eğitiminin analizi: bir tipoloji, R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Ş. Aslan ve M. Zengin (Ed.), Değerler eğitimi uluslar arası sempozyumu içinde (333-353), İstanbul: Dem Yayınları, 2007. Yusuf Keskin, Türkiye'de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 Öğretim Programlarının Etkinliğinin Araştırılması, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2008.

26 Suparka ve Johnson, 1975. Kupchenko ve Parsons, 1987.

27 Suparka ve Johnson, 1975.

Telkin yöntemine dayalı eğitim süreçlerinde öğrenciler pasif bir şekilde öğretmenin yönlendirmelerini takip eden, sorularına cevap veren ve davranışlarını ona göre düzenleyen bireyler olarak farz edilir. Öğretmen ise öğrenme süreçlerine liderlik eden, sınıf etkinliklerini yapılandıran, öğrencilerin değerlerini sorgulayan ve açıklayan pozisyondadır.²⁸ Değer telkininin uygulaması için altı adımdan oluşan bir model geliştirilmiştir:²⁹

- a) Telkin edilecek değerleri belirle. (Gerekirse değerleri belirleme sürecinde öğrenci ve velilerle işbirliği yapılabilir.)
- b) Öğrencilerin değerleri hangi düzeyde içselleştirmelerinin beklediğini belirle. Bu düzeyler genel olarak; kabul etme, cevap verip gereğini yapma, değere dönüştürme, kendi değerler sistemi ile ilişkilendirme, karakter haline getirme şeklinde belirlenebilir.
- c) Değerler ile bağlantılı olarak gösterilmesini beklediğin davranışları tespit et.
- d) Belirlediğin amaçlar doğrultusunda davranış değişimlerini gerçekleştirecek metotları seç.
- e) Belirlediğin metotları uygula.
- f) Sonuçları kaydet, grafikleştir ve uygun kişilerle değerlendir.

Davranış değiştirme: Davranışçı öğrenme kuramının değerler eğitimi alanındaki uygulamasını yansıtan davranış değiştirme yöntemi koşullanmaya bağlı olarak bireyin davranışlarını değiştirmeyi amaçlayan yöntemdir. İstenen değerlere uygun davranış gerçekleştiğinde öğrenciler ödüllendirilerek değerleri benimsemeleri amaçlanır. Afdal, davranış değiştirme yöntemine sınır koyma yöntemi adıyla sınıf ortamında değer gelişimine yönelik bir boyut kazandırır. Sınıfta belirlenen kurallar çeşitli yaptırımlarla desteklenerek ilişkilerin sağlıklı yürümesi sağlanır. Yaptırımlarla desteklenmeyen, belirlendikten sonra devamı takip edilmeyen kurallar; kuralları ihlal etmenin yanlış bir şey olmadığı fikrini doğurur.³⁰

2.2. Değer Geliştirme Yaklaşımları

1960'lı yıllardan sonra geliştirilen bireyin tek tek özel yaşantı ve tecrübelerinden yola çıkarak kendini tanıma ve değerler sistemini kurmasını amaçlayan yaklaşımlardır. Ahlaki davranışın kazandırılmasında hümanist psikoloji ve hümanist eğitim hareketlerinden kaynaklanan bu yaklaşımlar belli bir değerler demetinin telkin edilmesini onaylamaz ve değer biçmenin kendini gerçekleştirme süreci olduğuna inanırlar.

Bu yaklaşımda öğretmenin görevi, öğrencinin yaşamın anlamını bulmasına, kendi değerlerini oluşturmasına ve yaşam becerileri geliştirmesine yardım ederek onun etkili bir insan olmasını sağlamaktır. Bu amaç etrafında birleşen değer açıklama/berraklaştırma, değer analizi, ahlaki muhakeme yaklaşımları öğrencinin kendi değerlerini oluşturmasına imkân veren ve geleneksel yaklaşımlara alternatif yaklaşımlar olarak değerlendirilmektedir.³¹

28 Kupchenko ve Parsons, 1987, s. 4.

29 Sulzer and Mayer, 1972'den akt. Suparka ve Johnson, 1975; Kupchenko ve Parsons, 1987.

30 Afdal, 2007.

31 Oktay Akbaş, "Değerler eğitimi akımlarına genel bir bakış", Değerler Eğitimi Dergisi, 2008, 6. 16, 9 – 27. Kaymakcan ve Meydan, 2011.

Ahlaki Muhakeme: Ahlak gelişimi ve eğitiminde Piaget'in çizgisini devam ettiren Kohlberg çocuklarda ahlaki gelişimi açıklamaya yönelik çalışmalarında ahlaki düşünüş ve yargılama yeteneğine odaklandı. Ahlak anlayışı ve gelişim teorisine uygun olarak ahlak eğitiminin ahlaki muhakeme aşamalarına odaklanması gerektiğini ileri sürdü ve ahlaki muhakeme yaklaşımının gelişimine öncülük etti.³² Yaklaşımın anahtarı bilişsel ahlaki gelişimi sağlayacak dengesizlik ve dengesizliği aşmak için arayış halini oluşturmak için farklı bakış açılarının takas edilmesini sağlamaktır.³³

Yaklaşımının değerler eğitimi açısından amacı ahlaki ikilemlerle öğrencilerin: (i) yüksek değerler sistemine dayanan kompleks düşünce şemaları geliştirmesine yardım etmek, ve (ii) kendi değer tercihlerinin gerekçelerini müzakere etmeye yöneltmektir.³⁴ Ahlaki muhakeme için cezalandırma, suçluluk, adalet, otoriteye itaat, mülkiyet gibi farklı konuları içeren ikilemler kullanılabilir. Kurgu veya yaşanmış ikilemler söze ya da görsel olarak materyal olarak kullanılabilir.

Ahlaki muhakemenin sınıfta uygulanışında temel metot küçük gruplarla kısmen yapılandırılmış tartışmalardır. Ahlaki ikilemler içeren hikâyelerin küçük gruplarla "neden ve niçin" sorularına dayanarak müzakere edilmesi istenir. Sınıfta ahlaki muhakemeleri etkili bir şekilde sürdürebilmek için yöntemin dayanmış olduğu kompleks ahlaki gelişim kuramının iyi bilinmesi gerekir. Öğretmenlerin grup müzakerelerini verimlileştirebilmek ve öğrencilerin bireysel olarak verdiği cevapları kavrayıp yorumlayabilmek için çok iyi yetişmiş olmaları gerekir.³⁵

İşbirlikçi bir ahlaki sınıf ortamı ve ahlaki diyalog ortamı oluşturmak için öğrencileri ile ahlaki muhakeme uygulamaları yapmaya çalışan bir öğretmenin uygulamaları üzerine yaptığı analizlerde Lickona başarısızlığın nedenleri olarak çoğunlukla ahlaki muhakemede eleştiri noktası olan hususları da içeren şu sonuçlara ulaşmıştır³⁶:

- a) Öğretmenin "doğruyu ben biliyorum" bakalım öğrencilerin hangisi bu cevabı tahmin edecek düşüncesi içinde olması
- b) Öğretmenin erdemin tek kaynağı olarak kendini görüp öğrencileri onun soru ve yönlendirmeleri üzerine konuşan bireyler olarak görmesi
- c) Üzerine konuşulan ahlaki ikilemlere çok farklı boyutlardan bakamayıp alternatifleri görememe ve tartışmayı daha geniş zamana yayamamak
- d) Yüksek akıl yürütme düzeyinde cevaplar veren öğrencileri yeterince onaylayıp ödüllendirmemek
- e) Öğretmenin kendi doğru kabul ettiği cevabı veren öğrencileri liderleştirip tartışmayı onlarla beraber yürütmesi

32 Larry Nucci, "Moral development", Encyclopedia of education, James W. Guthrie (Ed.), Second Edition, cilt: 5, New York: Macmillan Press, 2002.

33 Clark F. Power, Lawrence Kohlberg, Encyclopedia of education, Edit: James W. Guthrie, Second Edition, cilt: 4, New York: Macmillan Press, 2002.

34 Suparka ve Johnson, 1975.

35 Suparka ve Johnson, 1975.

36 Thomas Lickona, Creating the just community with children, Theory into Practice, 1977, cilt 16 (2) Moral Development, s. 97-104.

Değer Analizi: Değer analizi, öğrenciyi sınıf içinde veya dışarıda nasıl davranılması gerektiği konusunda öğüt ve direktifler vermeye karşı çıkarak karşılaşılan problemlerin bilimsel araştırma metotları ve bilimsel bilgiye dayanarak analiz edilmesini öngörür. Amaç (i) Öğrencilerin değerler ile ilgili konularda bilimsel araştırma ve mantıklı düşünmeyi kullanarak karar vermelerine yardım etmek. (ii) Öğrencilerin kendi değerlerini kavramsallaştırma, çeşitli şekillerde ilişkilendirmek için mantıksal analitik süreçleri kullanmalarına yardım etmektir.³⁷

Değer analizinde daha çok sosyal problemlerle ilgili olarak literatür taraması veya alan araştırmaları bireysel veya grup çalışması şeklide yapılarak seminer yöntemiyle sınıfta paylaşılır ve müzakere edilir. Çevrenin temiz tutulması, israf probleminin aşılması, trafik kurallarına uyulması, okula geç kalma sorununun aşılması, sokak hayvanları ile ilgili çözümler üretilmesi gibi birçok sorun bu yaklaşımla değerlerle ilişkilendirilebilir.

Değer analizi uygulanırken öğretmen öğrencilere problemi sunar veya öğrenciler sorunu belirler. Ardından sırayla sorunu açıklama, soruna ilişkin bilgi ve kanıtlar toplama ve kanıtların doğruluğunu değerlendirme, olası çözüm yollarını belirleme ve değerlendirme, alternatif çözüm yolları arasından seçim yapma ve seçim doğrultusunda eylemde bulunma aşamaları izlenir. Sunum ve sınıf içi diyaloglarda öğretmen sorularıyla ufuk açıcı bir rol üstlenir.

Değer analizi yaklaşımı ahlaki meseleleri önyargıdan uzak objektif bir bakış açısıyla ve bilimsel çözümlenme süreçlerine dayanarak çözmeye imkânı sunması yönünden takdir edilse de özellikle uygulama açısından birtakım sınırlılıklar barındırmaktadır. Değer analizi yaklaşımı ahlak eğitimi gibi duyguların da büyük oranda ön planda olduğu bir alanda çok fazla mantıksal ve bilimsel süreçlere vurgu yaptığı ve uygulama açısından uzun zaman aldığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.³⁸

Değer Açıklama: Değer açıklama yaklaşımı hümanist eğitim anlayışına dayanarak oluşmuş bir değerler eğitimi yaklaşımıdır. Yaklaşımının savunucuları diğer yaklaşımlar bireyin kendi değerini kurmasına imkân tanımadığı için onların etik olmadığını iddia ederler. Esas ve nihai amaç kişinin değerleri ve davranışları arasında bir bütünlük oluşturmaktır.³⁹

Değer açıklama yaklaşımının amaçları: (i) Öğrencilere kendisinin ve başkalarının değerlerinin farkında olması ve onları tanımlamasına, (ii) kendi değerleri hakkında başkalarıyla açık ve dürüst bir şekilde iletişim kurabilmelerine ve (iii) kendi kişisel duygu, değer ve davranış desenlerini test etmek için hem mantıklı düşünce hem de duygusal farkındalığı kullanmalarına yardım etmektir.⁴⁰

Değer açıklama yaklaşımında öğretmenin telkin ve yönlendirmesi olmaksızın öğrencinin kendi değerlerini bulması sağlanır. Öğrencinin mevcut değer seçeneklerinden her birisini sonuçları ile değerlendirmesi ve bağımsız bir şekilde kendi savunduğu değeri belirlemesi gerekir. Öğretmenin bundan sonraki görevi öğrencinin yaptığı seçimi eleştirmek veya değiştirmeye çalışmak değil bunu açıkça ifade etmesi için ona imkânlar sunmak ve teşvik etmektir. Değer açıklama yaklaşımının uygulanması için geliştirilen model şu şekildedir.⁴¹

37 Kupchenko ve Parsons, 1987.

38 Sunal ve Haas, 2002: 183'den akt. Tuba Çengelci, İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin bir durum çalışması, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Eskişehir, 2010.

39 Kupchenko ve Parsons, 1987.

40 Suparka ve Johnson, 1975.

41 Rath, Harmin, ve Simon, 1966'dan akt. Suparka ve Johnson, 1975: 32; Kupchenko ve Parsons, 1987: 13-14.

- a) Öğrencinin alternatifleri inceleme, tanıma ve aralarından birini seçmesine yardım et.
- b) Öğrencinin her bir alternatifin sonuçlarını ince ve mantıklı bir şekilde tartmasına yardım et.
- c) Öğrencinin tercihini özgürce yapması için onu cesaretlendir.
- d) Onu, kendisi için neyin daha değerli olduğu konusunda düşünmeye teşvik et.
- e) Kendi değer tercihini topluma/gruba sunarak teyit etmesi için fırsat sun.
- f) Değerine göre davranması ve yaşaması için onu cesaretlendir.
- g) Değerine uygun davranışı sürekli hale getirmesi için ona destek ol.

Değer açıklama yaklaşımı öğretmenlere, danışmanlara, çocuklara liderlik eden kişilere hatta ebeveynlere hangi şart altında olursa olsun “hiçbirimiz çocuklara özellikle de başkalarının çocuklarına bir değerler sistemi öğretme hakkına sahip değiliz” der.⁴² Öte yandan bunun başarılabilir bir iş olup olmadığı kuşku ile karşılanmış; yaklaşımın öncülerinden Kirschenbaum tarafından dahi sorgulanmıştır. O’na göre değer açıklama sürecini gerçekleştireceğiniz sınıf uygulamalarını sürdürebilmek için bile birtakım ortak değerleri kabullenmeye ihtiyacınız vardır. Öğrencilerin değerlerine dair düşüncelerini paylaşabilmesi için öncelikle onlara birbirini dinleme, saygı duyma gibi ön değerleri kazandırmış, en azından kabul ettirmiş olmanız gerekir.⁴³

2.3. Değerler Eğitiminde Bütüncül Yaklaşım: Karakter Eğitimi

Değerler ve karakter eğitimi çok boyutlu bir olaydır. Gencin düşüncesine olduğu kadar duygularına hitap etmeden; iradeyi güçlendirirken alışkanlık kazandırmadan; bireyi eğitirken çevresini, sosyal faktörleri göz önünde bulundurmadan; ders konuları ve sınıf etkinlikleri ile değer kazandırmaya çalışırken okul kültürü oluşturmadan etkili bir karakter eğitiminin gerçekleştirilmesi zordur. Bu yüzden değerler eğitimi genel anlamda değerler arasında tercih yapabilme yeteneğine indirgeyen değer açıklama; ahlaki ikilemleri çözümlenmeye odaklanan ahlaki muhakeme veya ahlaki problemleri somut bilimsel meseleler gibi ele alan analiz yöntemleri ya da gencin bireyselliğini görmezden gelerek eğitimi telkin ve örnek olmaya inhisar eden değer aktarma yaklaşımlarının hiç birisinin tek başına istenen sonuca ulaşması beklenemez. Değerler eğitiminde bütüncül yaklaşımlar olarak kabul edilen adil topluluk okulları ve özellikle de karakter eğitimi belli etkinlik ve yöntemleri bütünleştirip bir arada kullanmakta ve değer odaklı ve sistemli bir eğitim reformu önermektedirler

Karakter eğitimi örtük veya açık program aracılığıyla, yetişen yeni nesle temel insanî değerleri kazandırma, değerlere karşı duyarlılık oluşturma ve onları davranışa dönüştürme konusunda yardımcı olma gayretlerinin tamamı olarak tanımlanabilir. Bu günkü anlamda ABD’de ilk olarak Thomas Lickona tarafından sistemleştirilen karakter eğitimi yaklaşımı, temel ahlaki değerlerin öğretilmesinde okul ve öğretmenin daha etkin ve doğrudan rol almaları gerektiğini vurgular.⁴⁴ Uygulamada ise iyi karakteri sembolize eden temel değerler saptanmış ve bu değerlerin kazandırılması için okul ve sınıfta uygulanması gereken yöntemler önerilmiştir. Önerilen yöntemler tüm okul yaşamı ile birlikte veli ve çevresel

42 G. W. Corder, Values clarification: An issue related paper, (ERIC Document Reproduction Service No: ED 436705), 1999.

43 Kirschenbaum, 2000.

44 Lickona, 1991.

faktörleri de içine alan geniş bir yelpaze oluşturmaktadır.⁴⁵ Bu özelliği nedeniyle ABD’de karakter eğitimi çabalarına genç insanların ahlaklı, sorumluluk sahibi ve düşünceli olmasını sağlayacak okullar oluşturmayı amaçlayan *ulusal eğitim hareketi* ismi verilmektedir.⁴⁶

Karakter eğitimi genelde okullarda ahlaki karakteri geliştirmek amacıyla eğitimin tüm paydaşlarını kapsayan çok yönlü etkinlikleri içeren projeler geliştirerek uygulama şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda yaklaşımın öncüleri tarafından karakter eğitiminin uygulanmasına yönelik pek çok strateji ve ilke geliştirilmiştir. Burada geliştirilen strateji ve ilkelerden bir kısmı özet olarak ele alınacaktır.⁴⁷

Berkowitz ve Grych’e göre okulda karakter gelişimini sağlayacak stratejileri tespit için ebeveynlik stratejilerinden yararlanmak gerekir. Ebeveynlik, gelişim ve eğitim literatürü üzerine yürüttükleri geniş tarama sonucunda yansıtma, besleme ve destekleme, talep karlılık, model olmak, demokratik grup kararı alma ve müzakere, anlamayı kolaylaştırma, insan haklarını öğretme, özenli ilişkiler geliştirme, çocuklara duygularını yönetebilmeleri için yardım etme ve çocuğa saygı duyma stratejilerine ulaşmıştır.⁴⁸

Lickona ise karakter eğitimi çerçevesinde uygulanacak stratejileri okul stratejileri ve sınıf stratejileri olarak ikiye ayırır. Okulda uygulanacak stratejiler: sınıfın ötesine bakmak; okulda olumlu bir ahlak kültürü oluşturmak; okul, aile ve toplumun bir arada çalışmasını sağlamaktır. Eğitimi okul genelinde düzenleyeceği etkinliklerle okulu; mahallesi ve ülkesi dışında neler olup bittiğine dair iyi ve kötü örnekleri ahlaki bir perspektiften öğrenciye tanıtmalı, onlara ilişkin düşünce ve ilgi geliştirmesini sağlamaya çalışmalıdır. Okulda olumlu bir ahlak kültürü oluşturmak için etkili pedagoji, iletişim ve yönetim becerilerinden yararlanmalıdır. Okulu içindeki ve dışındaki paydaşlarla bir arada ahenkle çalışan ve ortak değerler etrafında uzlaşabilmiş bir aile haline getirmek için gayret sarf etmelidir.⁴⁹

Lickona karakter eğitiminde sınıf stratejilerini ise: bakıcı, model ve etik danışman olarak öğretmen; sınıfta ahlak topluluğu oluşturma; ahlaki disiplin; çatışma çözme yönetimini öğretmek; değerleri eğitim programı ile bütünleşik öğretmek; işbirlikçi öğrenmeyi kullanmak; iş vicdanı (elinden gelenin en iyisini yapma duygusu) geliştirmek; ahlaki muhakemeyi cesaretlendirmek; demokratik sınıf ortamı oluşturmak ana başlıklarında ele almaktadır. Bu başlıklar altında belli bir plan dâhilinde uygulanabilecek pek çok etkinlik ve alt strateji önerilmektedir.⁵⁰

Karakter eğitimi etkinlik ve stratejilerinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için karakter eğitimi programlarının uygulanması esnasında dikkat edilmesi gereken ilkeler şu şekilde belirlenmiştir:

- a) Öğretmenlerin en önemli bilgi kaynakları, onların yanlarındaki öğretmenlerdir. Ahlak eğitiminde tecrübe paylaşımı ve fikir alışverişi uygulayıcıları geliştirir. Bu nedenle uygulayıcılar en yakınlarındaki tecrübe kaynağı olan meslektaşlarıyla tecrübe paylaşımına önem vermelidir.⁵¹

45 Ekşi, 2003.

46 M. Frye, A. R Lee, H. LeGette, M. Mitchel, G. Turner, P. F. Vincent, Character education informational handbook and guide, North Carolina: North Carolina State Board of Education, 2002.

47 Karakter eğitiminde uygulanan stratejiler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Meydan, 2012.

48 Berkowitz, Marvin W. and Grych H. Jhon Early character development and education, Early Education and Development, 2000, sayı: 11. 1, s. 59.

49 Lickona, 1991.

50 Lickona, 1991.

51 Lickona, 1978.

- b) Etkili karakter eğitimi uygulamada sadakat gerektirir. Uygulayıcıların bu sadakati göstermesi, uygulamada istikrarlı olması gerekir.⁵²
- c) Öğrencinin sınıfına veya okuluna duygusal bağlılığı karakter eğitiminin etkinliğinde kritik aracı faktördür. Duygusal bağlılık sayesinde onu özümsemeye hazır hale getirilmeden belli değerleri öğretmeye çalışmak yetersizdir.⁵³
- d) Uygulamaların her düzeyinde etkili liderlikler oluşturmak bunu yaparken başarıların paylaşılmasına da imkân tanımak gerekir.⁵⁴
- e) Uygulanan karakter eğitimi programlarının sonuçlarını somut verilere dayalı olarak ölçerek geri dönütler almak ve iyileştirmeler yapmak gerekir.⁵⁵
- f) İdari politikalar ve uygulamalarla karakter eğitimi cesaretlendirilmelidir. Genel anlamda hükümetler ve bakanlık özelde ise yerel yönetici ve okul idarecileri programların uygulanışına güçlü destek vermelidir.⁵⁶
- g) Öğretmenler ve okul müdürleri karakter eğitimi girişiminde merkezi konuma sahiptir. Bu amaç ve düşünceyle seçilmiş, eğitilmiş ve cesaretlendirilmiş olmaları gerekir.
- h) Karakter eğitimi tek başına bir kurs, hızlı-hazır program veya duvardaki bir poster değil okul yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Okul; sorumluluğun, çok çalışmanın, dürüstlüğü ve kibarlığın modellendiği, öğretildiği, talep edildiği, kutlandığı ve sürekli uygulandığı bir erdem toplumu olmalıdır.⁵⁷

Karakter eğitimi, (i) diğer yaklaşımlara göre daha bütüncül bir tarzda halen en yaygın biçimde uygulamada olan yaklaşım olması. (ii) Diğer yaklaşımların birçok yönünden istifade ederek ya da onların eleştirilerine dayanarak yoğun bir kabul ve çok boyutlu katkı ile geliştirilmiş olması. (iii) Bireyin bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarının tamamına hitap etmesi. (iv) Değer geliştirme ve değer telkini eğilimlerini birleştirmesi. (v) Değer ve karakter eğitiminde dini, manevi ve geleneksel değerlere önem atfetmesi. (vi) Geleneksel ve modern değerleri birleştirmeye çalışan Türk milli eğitiminin genel amaçlarına yakın durması. (vii) Türkiye’de yaklaşık on yıllık bir geçmişe sahip olan okul temelli değerler eğitimi uygulamalarına kaynaklık etmiş bir yaklaşım olması nedeniyle önemli görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Modern eğitim günümüzde teknik alandaki gelişmeleri eğitim alanına aktarmada ve onları müfredata adapte etmede başarılı olmakla birlikte şiddet, anlayışsızlık, güvensizlik, dürüst olamama gibi sosyal problemleri parçalı ve indirgemeci bir anlayışla ele alarak bunların çözümünde başarılı olamamakla eleştiriliyor.⁵⁸ İnsanlığın ortak kültür mirasını geliştirmeyi amaçlayan uluslararası bir kuruluş olan UNESCO’ya göre de günümüzde

52 Berkowitz ve Bier, 2004, s. 75.

53 Berkowitz ve Bier, 2004, s. 76.

54 U.S.A. Department of Education, Partnership in character education state pilot projects 1995-2001: Lessons Learned, Washington, D.C.: Office of Safe and Drug-Free Schools, 2008.

55 U.S.A.Department of Education, 2008.

56 Kenneth Burrett ve Timothy Rusnak, Integrated character education, (ERIC Document Reproduction Service No: 360233), 1993.

57 Boston University, Character education manifesto, Centre for The Advancement of Ethics and Character, (ERIC Document Reproduction Service No: ED 407299), 1996.

58 Kenan, 2007 ve Kenan, 2009.

doğanın ve yaşamın çeşitli formlarının mahvedilip yok oluşu; temel insani değerlerin erozyona uğraması; sorumsuz, doymak bilmeyen açgözlülüğümüzün yol açtığı üretim ve tüketim çılgınlığı ile karşı karşıyayız. Mevcut insanlık paradigmamızın yol açtığı felaketleri engellemek için eğitimin her alanında değerleri ön plana çıkarmalıyız.⁵⁹

Değerler eğitimi bu çalışmada açıklandığı üzere bireysel, toplumsal ve eğitimsel gerekçelerle okulun sorumluluk alanlarından birisi olarak görülebilir. Ancak hangi yöntem, strateji ve teknik kullanılırsa kullanılsın tüm öğrencileri mükemmel bir karaktere ulaştırmak ancak ahlaki bir idealdir. En iyi karakter veya karakter eğitimi bile bu ideale bir yaklaşımı gösterir.⁶⁰ Bu nedenle çoğu zaman eğitimciler öğrencilerin ahlaki gelişimlerini sağlayıp sağlayamadıklarından değil, onlara sağlıklı bir etik ortam sağlayıp sağlamadıklarından sorumludurlar. Bununla birlikte değerler eğitimi uygulamalarının etkinliği üzerine yapılan uygulamalı araştırmalar olumlu sonuçlara işaret etmektedir.

1995 ile 2006 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri Eğitim Departmanı tarafından uygulanan kırktan fazla karakter eğitimi projesinin sonuçları uygulamalar sonucunda öğrenci davranışlarının, personel yeterliliğinin ve okul kültürünün geliştiğini göstermektedir.⁶¹ 1995 yılından sonra Alabama'daki okullarda "haftanın değeri" uygulamasının davranışların geliştirilmesi; disiplin problemleri, şiddet ve cinsel istismar gibi olumsuzlukların azalmasında etkili olduğu belirlenmiştir.⁶²

Character Development Project (Karakter Geliştirme Projesi)'in K-6 okullarında uyguladığı programın öğretmenlerin mesleki gelişiminde etkili olduğu ve öğrencilerdeki davranış gelişiminde % 52 gibi yüksek oranda iyileşme sağladığı tespit edilmiştir.⁶³ Türkiye'de karakter eğitimi programlarının etkililiği üzerine yapılan çalışmalar da bu programların öğrencilerin bilimsellik değerlerini, doğruluk ve barış değerlerini geliştirdiğini ve akademik başarıyı yükselttiğini belirlemiştir.⁶⁴

Değerler eğitiminde yer alan yaklaşımlar birbirinden bağımsız ayrı uçlarda olgular değildir. Aynı eğitim ortamı içerisinde birden fazla yaklaşımın farklı yönlerinden istifade edilmesi değerler eğitiminin verimliliğini artıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda yapılan çeşitli çalışmalar değerler eğitiminde tek yönlü yöntem ve çalışmalar yer yer olumlu sonuçlar verse de bütüncül yaklaşımların daha etkili olduğunu göstermiştir.⁶⁵ Bu nedenle değerler eğitiminde farklı yaklaşım ve yöntemleri bir arada kullanma, çocuğun hayatını değerlerle çepeçevre kuşatma esasına dayanan bütüncül yaklaşımların kullanılması daha isabeti olacaktır.

59 UNESCO, 2010.

60 Kerschenstainer, 1977.

61 U.S.A. Department of Education, 2008.

62 L. Davidson ve L. C. Stokes, Educators perceptions of character education, Presented at Annual Meeting of The Mid-South Educational Research Association, (ERIC Document Reproduction Service No: ED461923), 2001.

63 Kevin Ryan, Moral education, Encyclopedia of Education içinde, Edit: James W. Guthrie, Second Edition, Vol: 5, New York: Macmillan Press, 2002.

64 Ahmet Katılmış, Halil Ekşi ve Cemil Öztürk, Sosyal bilgiler ders kazanımlarıyla bütünleştirilmiş karakter eğitimi programının etkililiği, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 2011, 11. 2, s. 839-853. Dılmaç, 2007. Akbaş 2007.

65 Berkowitz and Bier, 2004, s. 76.

KAYNAKÇA

- Afdal, Geir "Ahlak eğitiminin analizi: bir tipoloji", R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Ş. Aslan ve M. Zengin (Ed.), Değerler eğitimi uluslar arası sempozyumu içinde (333-353), İstanbul: Dem Yayınları, 2007.
- Akbaş, Oktay, Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinde gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2004.
- Akbaş, Oktay, "Değerler eğitimi akımlarına genel bir bakış", Değerler Eğitimi Dergisi, 2008, 6. 16, 9 – 27.
- Berkowitz, Marvin W. and Grych H. Jhon, "Early character development and education", Early Education and Development, 2000, 11. 1, 56 – 72.
- Berkowitz, Marvin W. ve Bier, Melinda C., Research-based character education, Annals of the American Academy of Political and Social Science (PositiveDevelopment: Realizing the Potential of Youth,), 2004 591. (Jan.), 72-85.
- Boston University, Character education manifesto, Centre for The Advancement of Ethics and Character, (ERIC Document Reproduction Service No: ED 407299), 1996.
- Burret, Kenneth ve Rusnak, Timothy, Integrated character education, (ERIC Document Reproduction Service No: 360233), 1993.
- California School Boards Association, A Reawakening: character education and the role of the school board member. (ERIC Document Reproduction Service No: ED226484), 1982.
- Corder, G. W. (1999) Values clarification: An issue related paper, (ERIC Document Reproduction Service No: ED 436705).
- Çengelci, Tuba, İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin bir durum çalışması, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Eskişehir, 2010.
- Dilmaç, Bülent Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sinanması, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya, 2007.
- Ekşi, Halil, "Temel insani değerlerin kazandırılmasında bir yaklaşım: karakter eğitimi programları", Değerler Eğitimi Dergisi, 1. 1, 79 – 96, 2003.
- Frye, M., Lee A. R, LeGette H., Mitchel M., Turner G., Vincent P. F., Character education informational handbook and guide, North Carolina: North Carolina State Board of Education, 2002.
- Herman E. William, The critical distinctions between the developmental and transmission approaches to values acquisition, (ERIC Document Reproduction Service No: ED 349242), 1992.
- <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalyzeQuestion.jsp>, Erişim: 06 Mart 2012.
- Kale, Nesrin, "Nasıl bir değerler eğitimi?", R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Ş. Aslan ve M. Zengin (Ed.), Değerler eğitimi uluslararası sempozyumu içinde (314-322), İstanbul: Dem Yayınları, 2007.
- Katılmış, Ahmet; Ekşi, Halil ve Öztürk, Cemil, "Sosyal bilgiler ders kazanımlarıyla bütünleştirilmiş karakter eğitimi programının etkililiği", Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 2011, 11. 2, 839-853.
- Kaymakcan, Recep ve Meydan Hasan, "Din kültürü ve ahlak bilgisi programları ve öğretmenlerine göre değerler eğitimi", Değerler Eğitimi Dergisi, 2011, 9. 21, 29-55.
- Kenan, Seyfi, "Modern eğitimin oluşum sürecinde değerler eğitimi nasıl zayıfladı?" R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Ş. Aslan ve M. Zengin (Ed.), Değerler ve eğitimi uluslar arası sempozyumu içinde, (275-285), İstanbul: Dem Yayınları, 2007.
- Kenan, Seyfi, "The missing dimension of modern education: values education", Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri/Educational Sciences: Theory & Practice, 2009, 9. 1, 279-295.

- Kerschenstainer, Georg Karakter kavramı ve terbiyesi, H. Fikret Kanad (Çev.), Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1977.
- Keskin, Yusuf, Türkiye’de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 Öğretim Programlarının Etkinliğinin Araştırılması, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2008.
- Kirschenbaum, H., “From values clarification to character education: A personal journey”, *Journal of Humanistic Counselling, Education and Development*, 2000, 39. 1, 4-20.
- Kupchenko, Ian ve Parsons, Jim, *Ways of teaching values, an outline of oix values approaches* (ERIC Document Reproduction Service No: 288806), 1987.
- Lickona, Thomas, “Creating the just community with children”, *Theory into Practice*, 1977, 16 (2) Moral Development, 97-104.
- Lickona, Thomas, “Helping teachers become moral educators”, *Theory into Practice (Staff Development / New Directions)*, 1978, 17. 3, 258-266.
- Lickona, Thomas, *Education for character: how school teach respect and responsibility*, Newyork: Bantam Books, 1991.
- Lovant, T. Ve Toomey, R. *Values education and qualty teaching*, 2009. 02.03.2011 tarihinde ><http://www.springerlink.com/content/978-1-4020-9961-8/front-matter.pdf>< adresinden edinilmiştir.
- Mehmedoğlu, Yurdağül, “Evrenselleşebilirlik ve ahlak”, Mehmedoğlu A. U. Ve Mehmedoğlu Y. (Ed.), *Küreselleşme ahlak ve değerler içinde*, İstanbul: Litera Yayınları, 2006.
- Meydan, Hasan, *İlköğretim okullarında değerler ve karakter eğitimi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2012.
- Nucci, Larry, “Moral development”, *Encyclopedia of education içinde*, James W. Guthrie (Ed.), Second Edition, Vol: 5, New York: Macmillan Press, 2002.
- Power, F.Clark, “Lawrence Kohlberg”, *Encyclopedia of education içinde*, Edit: James W. Guthrie, Second Edition, Vol: 4, New York: Macmillan Press, 2002.
- Ryan, Kevin, “Moral education”, *Encyclopedia of Education içinde*, Edit: James W. Guthrie, Second Edition, Vol: 5, New York: Macmillan Press, 2002.
- Sarı, Mediha, *Demokratik değerlerin kazanımı sürecinde örtük program: düşük ve yüksek “okul yaşam kalitesi”ne sahip iki ilköğretim okulunda nitel bir çalışma*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana, 2007.
- Suparka, Douglas P. ve Johnson, Patricia L., *Values education: Approaches and materials*, (ERIC Document Reproduction Service No: ED103284), 1975.
- U. S. A. Department of Education, *Partnership in character education state plot projects 1995-2001: Lessons Learned*, Washington, D.C.: Office of Safe and Drug-Free Schools, 2008.
- UNESCO, *Living values education overview: 2010*, 17.02.2010 tarihinde >www.livingvalues.net< adresinden edinilmiştir.
- Veugels, Wiel and Vedder Paul, *Values in teaching, teachers and teaching*, *Theory and Practice*, 2003, 9. 4, 377 – 189.